

УНІВЕРСАЛЬНІ МИСТЕЦЬКІ ЦІННОСТІ ТА ЕТНОКУЛЬТУРНІ ЧИННИКИ МУЗИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ Р. ГЛІЄРА: ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Анатолій ПАВКО

orcid.org/0009-0005-0114-7914

доктор історичних наук, професор,

завідувач відділу інформаційного забезпечення та наукових комунікацій НДІУ

Анотація. У статті на основі творчого, коректного у джерелознавчому та пізнавальному сенсах використання історичних джерел, документальних матеріалів, безпосередньо чи опосередковано пов'язаних з мистецькою спадщиною відомого вітчизняного композитора Р. Глієра, оригінальних ретроспективних та сучасних наукових досліджень, енциклопедичних видань здійснено спробу під кутом системного та комплексного підходів розкрити особливості та основні складові музичного стилю ушлявленого композитора, виокремити та зробити аналіз пріоритетних етнокультурних чинників його музичної творчості. Дослідження біографічних сюжетів і творчого шляху Р. Глієра розглядається як важливий методологічний та світоглядний орієнтир у вивченні музичної творчості композитора. Саме прискіпливий неупереджений аналіз цих аспектів допомагає з'ясувати передумови і джерела формування музичної культури Р. Глієра, його культурно-мистецьких поглядів. Чільне місце у музичній спадщині відомого композитора займає, зокрема, використання фольклорного побуту, народних пісень, танцювальних мелодій українців. У таких його високохудожніх симфонічних картинах, як, наприклад, «Запорожці», переконливо розкрито національні детермінанти та чинники мистецьких творів, глибоке відчуття композитором неповторності українського народного мелосу.

В сучасних умовах значно актуалізуються питання, присвячені вивченню особливостей мистецької спадщини музичного стилю Рейнгольда Моріцевича Глієра (1875–1956) щодо його унікальних етнонаціональних складових. Дослідження цієї проблематики має важливе значення для поглиблення професійних якостей сучасних митців у царині музичної культури, забезпечення спадкоємності історико-культурних традицій різних поколінь українців, виявлення тенденцій та ознак соціокультурної ідентифікації творчої особистості.

Ключові слова: академія; гармонія; етнокультурні чинники; композитор; композиція; консерваторія; музична культура; музичне училище; музичний стиль; поліфонія; симфонія.

UNIVERSAL ARTISTIC VALUES AND ETHNOCULTURAL FACTORS OF MUSICAL CREATIVITY OF R.GLIERE. HISTORICAL AND CULTURAL ASPECT

Anatolii PAVKO

Doctor of Historical Sciences, professor, Head of the Department
of Information Support and Scientific Communication of RIUS

Annotation. In the article, an attempt was made to reveal the peculiarities and main components of the musical style of the glorified composer and to single out and carry out an analysis of the priority ethnocultural factors of his musical creativity from the angle of systemic and complex approaches, on

the basis of the creative, correct in source studies and cognitive use of documentary materials directly or indirectly related to the artistic heritage of R. Gliere, original retrospective and modern scientific studies, and encyclopaedic publications. The research of individual bibliographic stories and the creative path of R. Gliere are considered important methodological and worldview orientations in the study of the composer's musical work. It is the thorough, impartial analysis of these aspects that helps to clarify the prerequisites and sources of R. Gliere's musical, cultural, and artistic views formation. In particular, the use of the folk life of Ukrainians, their folk songs, and dance melodies occupies a prominent place in the musical heritage of the famous composer. In his highly artistic symphonic pictures, such as, for example, "Zaporozhtsi", the national determinants and factors of artistic works are convincingly revealed, as is the composer's deep sense of the uniqueness of the Ukrainian folk melos.

In modern conditions, the question is devoted to studying features of the musical heritage of the musical style of Reinhold Moritzovich Gliere (1875–1956) in relation to unique ethnonational components. The study of this issue is important for deepening the professional qualities of modern artists in the field of musical culture, ensuring the inheritance of historical and cultural traditions of different generations of Ukrainians, and identifying trends and signs of sociocultural identification of a creative personality.

Key words: *academy; harmony; ethnocultural factors; composer; composition; conservatory; musical culture; music college; musical style; polyphony; symphony.*

Постановка і актуальність проблеми. Творча постать композитора Р. Глієра займає чільне місце в історії музичної культури України, європейської цивілізаційної спільноти. Багатобарвна культурно-мистецька спадщина митця співзвучна проблемам сучасного музичного мистецтва і є його своєрідним камертоном навіть в умовах російсько-української війни. Саме тому дослідження особливостей музичного стилю композитора, його етнокультурних складових варто віднести до важливих напрямків сучасних соціогуманітарних студій.

Зазначимо, що на початку 2023 року znana в Україні та за її межами Київська муніципальна академія музики імені Р. М. Глієра відсвяткувала своє 155-річчя. Ця фактично ювілейна хрестоматійна дата в історії вітчизняної музичної освіти та культури активізувала творчий процес підготовки та написання численних наукових розвідок, студій, дискурсів, присвячених вивченню і творчому осмисленню в контексті минулого і

сьогодення потужного мистецького доробку, проблем української національної ідентичності, життя і музичної творчості відомого композитора, ім'ям якого названо зазначений вищий навчальний заклад.

Історіографічний стан дослідження проблеми. Питання своєрідності та напрямків творчого шляху Р. Глієра, музичних смаків, нахилів та уподобань відомого композитора знайшли часткове чи опосередковане висвітлення на сторінках праць таких дослідників, як С. Богуславський [2], І. Белза [3], 3. Гулинська [7], С. Катонova [9], Ю. Корев [10], М. Леонова [11; 12], Н. Петрова [15], К. Сежинський [18] та ін.

Проте у вітчизняній та зарубіжній соціогуманітарній думці практично відсутні узагальнюючі праці, в яких би зазначений феномен музичної творчості Р. Глієра висвітлювався всебічно, із застосуванням системного та комплексного підходів у контексті проблем української національної ідентичності його мистецької спадщини.

Мета та завдання статті полягають у тому, щоб, спираючись на унікальну епістолярну спадщину Р. Глієра, мало-відомі документальні матеріали, оригінальні наукові публікації 30–70-х років минулого століття та сьогодення, новітні енциклопедичні видання, дослідити тенденції та чинники формування музичного стилю композитора, виокремити та розкрити його прикметні риси і складові, українську ідентичність музичної мистецької спадщини митця.

Виклад основних положень. В «Українській музичній енциклопедії» можна знайти достовірну інформацію про те, що Рейнгольд Моріцевич Глієр (30.12.1874/11.01.1875–23.06.1956) – композитор, диригент, педагог, музично-громадський діяч. У 1938 році йому було присвоєно почесне звання «Народний артист СРСР», а у 1941 році – науковий ступінь доктора мистецтвознавства [20, с. 468]. В іншому енциклопедичному виданні зазначено, що Р. Глієр є безпосереднім учнем таких відомих композиторів, як А. Арєнський, М. Іпполитов-Іванов, Г. Конюс, С. Танєєв [14, с. 139]. На наш погляд, аналіз біографії Р. Глієра потрібно розглядати як важливий теоретико-пізнавальний орієнтир у вивченні музичної творчості митця. Він дає можливість з'ясувати передумови і джерела формування музичної культури композитора. Слід підкреслити, що особливості та напрямки творчого шляху Р. Глієра визначались історичним контекстом культурно-мистецького життя українського та російського народів модерної доби. Необхідно зазначити в цьому зв'язку, що кінець XIX – початок XX століття, коли молодий Рейнгольд вступив на терени композиторської діяльності, стали періодом завершення

формування естетичних традицій російського музичного романтизму і народництва, історико-культурним часом, коли російська музична творчість остаточно утвердилась у симфонічній та камерній майстерності в європейському вимірі [2, с. 5]. Безумовно, що традиції поглибленого музичного «академізму» модерної доби вплинули на формування мистецьких поглядів і Р. Глієра. Слід зазначити, що Р. Глієр мав природжені генетичні здібності музиканта. Значною мірою цьому сприяло те, що він народився, виховувався і творчо зростав у сім'ї, члени якої були безпосередньо причетні до музичного мистецтва. В родині Р. Глієра щиро любили музику і підтримували європейські традиції музичної культури. Нагадаємо, що Р. Глієр народився 12 січня 1875 р. в місті Києві. Проте в музикознавчій літературі можна зустріти й дещо відмінні дати народження композитора [3, с. 5; 18, с. 5]. Музичні смаки та уподобання Р. Глієра формувалися ще в ранньому дитинстві. Його батько, Глієр Ернст-Моріц, будучи власником майстерні мідних і дерев'яних духових музичних інструментів, у 1882–1910 рр. постачав їх до київських оркестрів і навчальних закладів [20, с. 648]. Володіючи чудовим слухом, необхідним для професії музиканта, він був людиною музично обдарованою: зокрема, добре грав на валторні («мисливський ріг» (італ.)), трубі, флейті, кларнеті та інших музичних інструментах. Слід сказати про те, що Глієр Ернст-Моріц своє палке захоплення музикою передав власним дітям і членам родини. Загалом вся сім'я Глієрів вирізнялась музичністю. Так, брат Р. Глієра, Карл, був добрим віолончелістом, а сестра Цецилія – піаністкою [18, с. 5]. В будинку батька збирались музиканти

і виконували різні музичні твори. Ще в дитячі роки майбутній композитор познайомився з класичною музичною літературою. З раннього дитинства Р. Глієр жив в атмосфері, насиченій чарівним світом музики, що, безперечно, сприяло розвитку та удосконаленню музичних нахилів майбутнього композитора. Щорічні літні поїздки сім'ї в село під Києвом, де саме повітря, здавалось, дзвеніло піснями, сприяли знайомству Р. Глієра з багатим музичним фольклором України, збагатили його незабутніми враженнями. «Це була, – підкреслював він, – стихійна сила народного мистецтва, яка мимоволі захоплювала мою свідомість, формувала мої музичні уявлення» [4, с. 11]. Улюбленим музичним інструментом Р. Глієра була скрипка, яку він взяв у руки в 11 років. Грі на ній його навчили, наприклад, викладачі і студенти Київського музичного училища, які жили поблизу будинку Глієрів. Одним із перших учителів Р. Глієра по класу скрипки був капельмейстер і скрипач А. Вайнберг, який закінчив Петербурзьку консерваторію [18, с. 6]. Очевидно, що специфіка родинного життя Р. Глієра, сповненого щирого і професійного ставлення до музики, пов'язаного з наявністю у нього вроджених музичних здібностей, спонукала значною мірою ферментувати захоплення молодого Рейнгольда музичним мистецтвом.

Важливе значення у розвитку знань, вмінь та навичок музиканта мала отримана Р. Глієром ґрунтовна середня та професійна музична освіта. Зазначимо у цьому зв'язку, що загальну освіту він здобув у Київській гімназії, а музичну – в Київському музичному училищі. У 1892–1894 рр., зокрема, вчився по класу скрипки у відомого чеського скрипача

і педагога О. Шевченка. Пізніше у своїх спогадах Р. Глієр зазначав, що він не тільки давав студентам знання з вузької спеціальності, але і наполегливо виховував у своїх учнів вміння «свідомо слухати музику» [6, с. 302]. Зауважимо, що заняття в музичному училищі відкрили перед ним світ західної музичної класики, пов'язаної, зокрема, з творчістю Баха, Моцарта, Бетховена, Шумана, Шопена, Ліста. До речі, з російських композиторів навчальні програми музичних училищ включали лише твори М. Глінки і П. Чайковського [4, с. 11]. Перший теоретичний і практичний досвід Р. Глієра у царині музики пов'язаний саме з Київським музичним училищем. Навчаючись у ньому, він написав два квартети, оркестрову увертюру, декілька п'єс для фортепіано та віолончелі [6, с. 302]. Саме під час навчання у музичному училищі в нього остаточно визріла думка про те, щоб стати професійним музикантом. У той же час батьки бачили свого Рейнгольда у майбутньому лікарем або ж інженером [18, с. 7]. Суттєве значення для становлення Р. Глієра як музиканта, формування стильових тенденцій і напрямків у царині музичного мистецтва мав його переїзд до Москви та вступ до Московської консерваторії. Зазначимо, що приїзд відомого й улюбленого композитора П. Чайковського взимку 1891/92 рр. до Києва не тільки сколихнув усе місто, музичну публіку та музикантів, але й став поштовхом у творчому житті Р. Глієра [6, с. 58]. Проте мрію про переїзд до Москви Р. Глієру вдалося здійснити тільки через два роки, коли він став грати досить важкі скрипічні концерти (Бруха, Шпора та ін.). У Московській консерваторії, до якої він вступив у 1894 році по класу композиції, вчився по скрипці

у професора І. Гржималі, а музичний фах опанував під керівництвом А. Аренського, М. Іпполітова-Іванова, Г. Конюса, С. Танєєва [2, с. 6]. Під час навчання у стінах відомого музичного навчального закладу Р. Глієру пощастило стати учнем композитора С. Танєєва. Під його керівництвом він пройшов курс контрапункту (1895–1896), фруш (1896–1897) та форм (1897–1898) [5, с. 42]. Потрібно вказати на те, що тогочасна музична громадськість Петербурга вважала С. Танєєва яскравим і переконаним прибічником класицизму в музичному мистецтві. При цьому вплив композитора на студентів був величезним. Він міг прищепити своєму учневі пристрасть до роботи, до глибокого осягнення професійних «таємниць» композиторської майстерності [4, с. 12]. Особливого значення надавав С. Танєєв заняттям з гармонії і не приймав до свого класу учнів, які не склали цей предмет на п'ятірку. Разом з тим він проводив чітку межу між вивченням гармонії і поліфонії [5, с. 42]. Видатний композитор, С. Танєєв був блискучим піаністом, глибоким вченим і неперевершеним педагогом. Його книги «Рухомий контрапункт суворого письма» та «Вчення про канон» належать до фундаментальних праць в галузі світової музично-теоретичної літератури [6, с. 55]. Творча і наукова робота С. Танєєва здійснювалася поряд із педагогічною. Виховний вплив композитора виявлявся не в догматичному наслідуванні чи сліпому копіюванні музичного стилю визнаного майстра, а в глибокому засвоєнні його творчих принципів. Як педагог він зміг спрямовувати роботу своїх учнів таким чином, що жоден із них не втратив своєї творчої індивідуальності. Відомо, що С. Танєєв виховав

таких різних за музичним стилем композиторів, як С. Рахманінов і А. Скрябін, М. Метнер і С. Василенко, С. Прокоф'єв і А. Александров [5, с. 41]. Незважаючи на те, що учні С. Танєєва пройшли його суворої школи музичної підготовки, вони, проте, зберегли власне творче обличчя, своє музичне кредо. Це повною мірою стосується і Р. Глієра. Потрібно сказати й про те, що позитивний вплив С. Танєєва на його учнів виявлявся і в самому підході композитора до музичної творчості, до розуміння ним суспільного і професійного обов'язку композитора. С. Танєєв вчив своїх студентів прагненню до правдивого відображення музичного образу, до досконалого втілення музичної форми. Він виховував у них такі важливі риси, як вимогливість до себе, самокритичне ставлення, чесність, принциповість. Саме тому С. Танєєв був для студентів зразком справжнього композитора, прогресивного художника-реаліста. Зауважимо також, що одним із центральних положень його художнього світогляду була інтелектуальна рухлива думка, яку він вживав у різних формах [5, с. 41]. С. Танєєв майстерно володів також значною силою художнього переконання. Саме завдяки їй студенти Московської консерваторії отримували глибоке і всебічне уявлення про найскладніші партитури поліфоністів XVI–XVII століть [16, с. 304]. Маючи досить ґрунтовні і широкі знання з музичної літератури, С. Танєєв вимагав цього ж і від студентів. «Виявляйте інтерес до літератури, композитор має знати якщо не все, то дуже багато», – неодноразово повторював С. Танєєв [5, с. 43]. Закликаючи студентів шукати мистецько-художню істину, він разом з тим був невтомним і сміливим її шукачем. Пізніше,

розмірковуючи над професією композитора і завданнями виховання молоді, Р. Глієр, спираючись на навчальну музичну спадщину свого великого вчителя, напише: «Композитор повинен дуже багато знати і дуже багато вміти. Кращий приклад щодо цього подають нам великі композитори-класики» [16, с. 299]. Глибоке опанування основами музичної майстерності, вивчення творчого досвіду попередників, всебічні знання в галузі культури, історії, філософії – в цьому, як вважав Р. Глієр, полягають необхідні передумови для того, щоб із талановитої людини виріс справжній майстер, художник. У цьому зв'язку важко погодитися з точкою зору С. Богуславського про те, що все філософське, абстрактно-теоретичне, що не мало безпосереднього відношення до музики, не цікавило Р. Глієра [2, с. 8]. Р. Глієр застерігав також від надмірного, не досить коректного вживання слова «композитор». На його глибоке переконання, не кожний музикант, який написав кілька «вірних» симфонічних партитур чи склав низку пісенних мелодій, може називатись композитором [16, с. 301]. На думку Р. Глієра, написати гарну пісню означає не тільки створити прекрасну мелодію, але й виразне, гармонійно-змістовне супроводження. Він, зокрема, вважав, що справжній композитор для того, щоб мати моральне право називатися ним, не повинен обмежувати себе рамками одного жанру, а прагнути розширювати свої творчі горизонти, своє вміння, свою майстерність [6, с. 22]. Можна стверджувати, що творчий вплив С. Танеева, а також інших авторитетних вчителів у царині музичного мистецтва сприяли активному формуванню Р. Глієра як талановитого композитора.

Р. Глієр упродовж свого тривалого і яскравого життя зберігав шанобливе ставлення до своїх учителів, особливо до С. Танеева, який також цінував Р. Глієра як талановитого композитора, надзвичайно працелюбну людину, досвідченого педагога.

Свідченням високого професійного рівня Р. Глієра є те, що він закінчив Московську консерваторію у 1900 році із золотою медаллю. На думку І. Белзи, шість років, які провів Р. Глієр у стінах Московської консерваторії, дали йому величезний багаж знань та вражень. Він всебічно вивчив класичну спадщину російської та зарубіжної музики, познайомився з творчими прагненнями своїх сучасників, досконало оволодів всіма складовими теорії композиції [3, с. 7]. В цьому сенсі важливо нагадати слова відомого музикознавця і композитора Б. Астаф'єва про те, що «інтонації, які розквітли в роки молодості композитора, служать йому опорою на все життя» [12, с. 54].

Біографія Р. Глієра засвідчує, що за рекомендацією С. Танеева в молоді роки він став учителем С. Прокоф'єва і М. М'яковського, в майбутньому відомих композиторів. У 1913 році Р. Глієра було запрошено професором композиції до Київської консерваторії [5, с. 44], а через рік призначено директором цього музичного навчального закладу. На цій посаді він перебував до 1920 року. З 1914 по 1920 рік Р. Глієр організував у Києві із числа студентів консерваторії симфонічний оркестр і сприяв розвитку музичної культури міста [2, с. 6]. Його учнями у цей період були Л. Ревуцький, Б. Лятошинський та інші композитори. Як педагог Р. Глієр заклав надійне підґрунтя композиторської школи,

організував у консерваторії оперний клас і підніс його роботу до високого художнього рівня, створив хор. Пізніше Б. Лятошинський, узагальнюючи підсумки перебування Р. Глієра в Україні, писав: «Без будь-якого перебільшення можна сказати, що різнобічна і невтомна діяльність Р. Глієра в Києві мала величезне значення для музичного життя міста. Він завоював величезний авторитет в Україні як композитор, диригент, педагог і громадський діяч, як талановитий, чуйний музикант, порадами якого користувалась значна частина митців» [7, с. 98].

У 1920 році після повернення до Москви Р. Глієр став одним із провідних професорів Московської консерваторії і до кінця 1941 року викладав у її стінах композицію і поліфонію. За цей період у його класі було підготовлено чимало композиторів, які посіли чільне місце в радянській музичній культурі [6, с. 3].

Як бачимо, музичний стиль, музична культура, музичні пріоритети Р. Глієра формувалися з дитинства під впливом традицій класичної музики, музичного етнонаціонального ландшафту, в оточенні музично обдарованої родини, під час навчання у Київській гімназії, Київському музичному училищі, в Московській консерваторії, а пізніше – в професійній діяльності композитора та керівника музичних закладів. «Консерваторія, – підкреслював Р. Глієр, – це мінімум. А далі життя. І композитор зобов'язаний до кінця своїх днів вчитись, удосконалювати майстерність, розвивати і збагачувати свій світогляд, йти вперед і вперед» [6, с. 30]. Слід підкреслити, що творчий шлях Р. Глієра – це шлях до поглиблення майстерності і розуміння сфери композиторської діяльності.

Варто звернути увагу на те, що сучасні дослідники трактують стиль як категорію музикознавства в якості комплексу засобів музичної виразності та їх системної організації в конкретно-історичних умовах (стиль епохи, стиль напрямку, стиль школи, стиль композиторів і т. п.), тобто як структуру музичної форми, індиферентної до емоційно-образного змісту [13, с. 42]. Зазначимо в цьому зв'язку, що свого часу відомий і авторитетний фахівець у царині теоретичного музикознавства професор С. Скребков розглядав стиль у музиці поряд з іншими видами мистецтв як найвищий рівень втілення художньої єдності [19, с. 5]. Він вважав, що в музиці ця єдність знаходить свій вияв у тематиці, спрямованості творів, музичній мові, в формоутворенні, творчих традиціях композитора, у його ставленні до життя, слухачів та виконавців.

Слід також вказати й на те, що таке важливе поняття мистецтвознавства, як музичний стиль, відображає системність, органічний взаємозв'язок виразних художніх засобів. Це категоріальне поняття включає як естетичні, так і історичні аспекти системи музичної мови [14, с. 522]. Особливості музичного стилю Р. Глієра характеризуються значною мірою величезним потенціалом музичної творчості композитора. Музикознавець З. Гулинська в одному із своїх монографічних досліджень зазначає, що коли йдеться про Р. Глієра, його вершинним досягненням одні називають концерт для голосу з оркестром, інші – симфонію «Ілля Муромець», треті – балет «Мідний вершник» з фінальним «Гімном великому місту» [7, с. 5]. Мистецька спадщина Р. Глієра є різнобарвною. Її складають опери і балети, три симфонії,

симфонічні поеми та увертюри, концерти, камерно-інструментальні ансамблі, ліричні романси та пісні, музика до драматичних спектаклів та кінофільмів, фортепіанні п'єси, твори для скрипки та інших інструментів, обробка українських народних мелодій. Усі музичні твори Р. Глієра позначені композиторською майстерністю. Як сценічні, так і особливо симфонічні твори відіграли значну роль у формуванні музичних уподобань і пристрастей композитора. Класичні традиції музичного мистецтва Р. Глієр розвивав також у створених ним балетах [9]. Важливе значення для формування музичного стилю Р. Глієра мала його плідна творча співпраця з корифеями української музики, наприклад, з композитором Б. Лятошинським. Слід підкреслити, що Р. Глієр у своїй музичній діяльності спирався на стильові пріоритети камерно-інструментальної творчості Б. Лятошинського [17, с. 230–240]. Листування цих двох відомих композиторів проливає світло на їхні щирі людські та професійні стосунки. Ці стосунки є взірцем і виховним прикладом для формування морально-етичних детермінант у взаєминах творчих людей. Значимо, що переписка Р. Глієра і Б. Лятошинського, яка тривала упродовж 1914–1956 рр., містить 1200 одиниць зберігання (листи, листівки, телеграми, записки, документи тощо) [1, с. 7].

У результаті довготривалої, натхненої і плідної композиторської діяльності еволюційно сформувався й вигартувався відомий «глієрівський» стиль, якому притаманні такі риси: 1) неодмінно м'яке, повне звучання мелодії; 2) помірковано окреслена романтична гармонія; 3) наявність мелодійного наспіву, який є характерним для російської пісні чи

французької оперної кантילени; 4) відсутність ексцентризму та гротеску у музичному виконанні; 5) плинний зв'язок музичної інтонації; 6) відсутність переважання музичних творів зайвими деталями [2, с. 9]. За своїм емоційно-психологічним характером музика Р. Глієра є відображенням оптимістичного, життєствердного сприйняття світу з рисами врівноваженого споглядання особистості. Особливо улюбленими серед слухачів стали романси, написані композитором. Відомо, що подібно до П. Чайковського Р. Глієр залюбки писав ліричні та лірично-психологічні романси. Вони передають картини природи, наприклад, розквіт весни, ранку, моря, а також роздуми молодої людини та її мрії («Ми пливли з тобою», «Зірньоко тиха»). Особливе місце в ліричній спадщині Р. Глієра займають романси, які просякнуті пафосом оптимізму і сприймаються як радісний гімн життю, кохання, мистецтву («Жити, будемо жити», «Просипайся, дитино») [7, с. 41].

Загалом у царині вокальної музики композитором написано близько 130 романсів, багато з яких відомі не тільки в колі професіоналів-музикантів, але і серед музикантів-любителів. Прикметними рисами романсів Р. Глієра є щирість, гнучкість виразної мелодійної лінії, а також соковита яскрава фактура фортепіанного виконання [18, с. 24].

Особливості музичного стилю Р. Глієра визначаються також індивідуальною манерою написання музичних творів. Переважно характер творів композитора спокійний, розповідний, часом етично-монументальний. Широке наспівування та повнозвучання є типовим явищем для його музики. Необхідно підкреслити, що музична творчість Р. Глієра

є оптимістичною, життєствердною. Більшість його творів наповнені світлим, радісними фарбами і настроями. Як композитор Р. Глієр у притаманній йому творчій оригінальній манері зміг поєднати суперечливі контрверсійні мистецькі елементи і на основі їх синтезу створити власний неповторний музичний стиль. Зазначимо, що для музичного стилю Р. Глієра характерною є також імпровізація, в якій він вбачав універсальну школу для розвитку художньої фантазії та уяви композитора. До речі, сам Р. Глієр віртуозно імпровізував під час гри на скрипці [15, с. 26].

Втіленням своєрідності музичного стилю Р. Глієра стали його авторські концерти, які завжди відбувалися з успіхом. Це пояснювалось тим, що музика композитора подобалась будь-якій аудиторії своєю ширістю, доступністю і яскравою мелодійністю. В музичних творах різних жанрів він звертався до широкого кола слухачів і знаходив у них розуміння і визнання [15, с. 96]. Наприклад, 8 лютого 1955 року у Великій залі Московської консерваторії успішно пройшов авторський вечір Р. Глієра за участю Великого симфонічного оркестру Всесоюзного радіо та ленінградської співачки В. Максимової. Зокрема, блискуче було виконано сюїту із балету «Тарас Бульба» (1951). На думку музикознавця А. Іконникова, в музиці цього твору радісні емоційні почуття були викликані живим народним колоритом. Через кращі сторінки партитури пробивається дух української народної пісні та народного танцю українців, який відбиває широчінь, завзяття та мужність запорожців. Аналізуючи мистецькі особливості авторського вечора Р. Глієра, А. Іконников звертає також увагу на те, що музика в сюїті немовби

«малює» характер та сценічні образи балету [8, с. 111]. Однією з характерних рис музичного стилю митця є також звернення до народнопісенної творчості, використання в ній «національної музичної мови». З точки зору Р. Глієра, кожний композитор, який прагне створити реалістичну музику, завжди використовує певну національну музичну мову, в основу якої покладено народні витоки. При цьому поняття «національна музична мова» визначається не тільки ладом, інтонаціями, ритмом, тембрами, але і включає весь образний устрій, втілює стихію народного життя і характеру [4, с. 14].

Важливим у симфонічній творчості Р. Глієра є присутність українського елемента. Палкий прихильник взаємозбагачення національних культур, митець глибоко вивчав музичний побут багатьох народів, трансформуючи і творчо розкриваючи найкращі надбання музичного мистецтва росіян, українців, народів Кавказу. Нагадаємо у зв'язку з цим, що перші дев'ятнадцять років свого життя Р. Глієр провів в Україні. «В українському селі, – писав він, – переді мною завжди була найширша нива для музичних спостережень. Пригадую, як гарно співали вечорами хлопці й дівчата, які чудові, розлогі пісні неслися з полів під час сінокосу та жнив, як знадливо взято звучали народні оркестри на сільських святах і весіллях» [4, с. 11].

Використовуючи народні теми, Р. Глієр прагнув зберегти не тільки ритмічну інтонацію, а й жанр почутої ним пісенної чи танцювальної мелодії. Показово, що вперше він звернувся до народних пісень саме у творі на український сюжет – симфонічній картині «Запорожці» (1921), яка згодом увійшла до структури

балету «Тарас Бульба». В зазначеній програмній симфонії, написаній на сюжет відомої картини І. Рєпіна, Р. Глієр зміг, використовуючи музичні засоби, з дивовижною яскравістю розкрити народно-національний зміст твору, уникнувши при цьому натуралістичного підходу [10, с. 6].

Підсумовуючи власні спостереження над використанням української народної пісні у симфонічній творчості Р. Глієра, М. Леонова дійшла таких висновків: 1) композитор користувався пісню в її сучасному вигляді; 2) він користувався музичними зразками, які сам безпосередньо чув і запам'ятовував у фольклорному побуті; 3) народну мелодію композитор розглядав як суцільний художній образ, а тому не ставив перед собою завдання щодо її переосмислення та переробки [12, с. 52]. Те, що Р. Глієр тонко відчував українську народну мелодику, значною мірою полегшило його осмислення інтонаційної побудови східної лірики, оскільки у ній окремі звороти близькі до українських. У розумінні природи та особливостей східного мелосу Р. Глієр досяг значних успіхів. Аналізуючи, наприклад, увертюри «Шах-Сенем» та «Гюльсара», ми переконуємося в тому, що композитор зупиняв свій вибір на східних темах, які не тільки були близькі його смакам і нахилам, але й мають спільні риси зі слов'янськими музичними традиціями.

Все це є свідченням того, що глибоке знання української музики, тісні зв'язки з українським музичним мистецтвом, які виявлялись у найрізноманітніших формах, полегшили композиторові проникнення в музичний фольклор інших народів. Потрібно пам'ятати, що за вагомих особистий внесок у розвиток

музичної культури у 1956 році Київському музичному училищу було присвоєно ім'я видатного композитора Рейнгольда Моріцевича Глієра. У 2008 році цей мистецький навчальний заклад, з яким пов'язані історичні витoki вищої музичної освіти міста Києва, було перейменовано у Київський інститут музики ім. Р. М. Глієра. Згодом Київський інститут музики ім. Р. М. Глієра отримав статус музичної муніципальної академії. На стіні будинку інституту встановлено барельєфну дошку на честь видатного композитора, педагога і громадського діяча, випускника Київського музичного училища 1894 року. Музичну спадщину Р. Глієра в нових історичних умовах продовжують прискіпливо вивчати, глибоко і всебічно осмислювати, аналізувати й узагальнювати, а також творчо розвивати професійні музиканти, фахівці, професорсько-викладацький склад вищого навчального закладу. Певний внесок у вивчення та узагальнення недостатньо досліджених питань мистецької спадщини композитора в контексті історії та сучасності зробив і автор цієї статті.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, зважаючи на універсальні мистецькі цінності та етнокультурні чинники музичної творчості Р. Глієра, композитора слід віднести до вітчизняних митців з точки зору української соціокультурної ідентичності його творчої спадщини. Важливими складовими музичного стилю Р. Глієра є використання і поєднання ним різних музичних жанрів, оптимістична домінанта творів композитора, наслідування та розвиток класичних традицій музичного мистецтва, активне залучення українського елемента в багатобарвній музичній творчості. Разом з тим

історико-культурні традиції у царині музичного мистецтва, закладені свого часу Р. Глієром, вимагають конструктивно-критичного осмислення та узагальнення, творчого використання в музичній діяльності сучасними композиторами та їх учнями. Очевидно, музичне мислення, музичний стиль Р. Глієра мають стати, на нашу думку, предметом поглибленого культурно-історичного та мистецького аналізу сучасними дослідниками. На початку XXI століття простір інтелектуальної музики, з врахуванням позитивного досвіду минулих десятиліть, вимагає розширення проблемних і часових меж, а також трансформаційних змін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борис Лятошинський. Епістолярна спадщина: у 2 т. Т. 1: Борис Лятошинський – Рейнгольд Глієр. Листи (1914–1956). Київ, 2002. 768 с.
2. Богуславский С. Рейнгольд Морицевич Глиэр. 2-е дополн. изд. Музыкальный сектор. Москва: Государственное издательство, 1930. 65 с.
3. Бэлза И. Р. М. Глиэр. Москва: Музыкальный фонд СССР, 1955. 70 с.
4. Глиэр Р. Народ – великий учитель. *Советская музыка*. 1953. № 1. С. 11–14.
5. Глиэр Р. Воспоминания о Танееве. *Советская музыка*. 1955. № 7. С. 41–50.
6. Глиэр Р. М. Статьи и воспоминания [сост., ред. текста, предисл., коммент. и аннот. указ. В. А. Киселёва]. Москва: Музыка, 1975. 219 с.
7. Гулинская З. К. Рейнгольд Морицевич Глиэр. Москва: Музыка, 1986. 222 с.
8. Иконников А. Авторский вечер Р. Глиэра. *Советская музыка*. 1955. № 4. С. 111.
9. Катонина С. В. Балеты Р. М. Глиэра. Москва: Советский композитор, 1960. 24 с.
10. Корев Ю. «Медный всадник» Р. Глиэра. Москва – Ленинград: Гос. муз. издательство, 1951. 56 с.

11. Леонова М. Симфонические произведения Р. М. Глиэра (симфонии, одночастные сочинения, концерты). *Справочник-путеводитель*. Москва: Советский композитор, 1962. 115 с.

12. Леонова М. Ф. Український елемент у симфонічній творчості Р. М. Глієра. *Народна творчість та етнографія*. 1965. № 4. С. 50–54.

13. Мірошніченко С. Стильове і нестильове в поліфонії. *Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського*. Збірка статей. Київ, 2004. Вип. 38. С. 41–53.

14. Музыкальный энциклопедический словарь / гл. ред. Г. В. Келдыш. Москва: Советская энциклопедия, 1990. 672 с.

15. Петрова Н. Рейнгольд Морицевич Глиэр. 1875–1956. Краткий очерк жизни и творчества. Ленинград: Гос. муз. издательство, 1962. 117 с.

16. Рейнгольд Морицевич Глиэр. Статьи. Воспоминания. Материалы. Москва – Ленинград: Музыка, 1965. Т. 1. 390 с.

17. Рейнгольд Глієр – Борис Лятошинський. Життя і творчість в контексті культури: збірник статей / ред.-упор. І. С. Копоть, К. П. Новосельський. Житомир: Вид-во «ФОРМ» Євгенюк О. О., 2014. 328 с.

18. Сежинский К. Р. М. Глиэр. Изд. второе, испр. и доп. Москва – Ленинград: Гос. муз. издательство, 1940. 50 с.

19. Скребков С. Художественные принципы музыкальных стилей. Москва: Музыка, 1973. 448 с.

20. Українська музична енциклопедія. Київ: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, 2006. Т. 1. 679 с.

REFERENCES

1. LIATOSHYNSKYI, B. (2002). *Epistolary Heritage: in 2 Volumes. Volume 1: Borys Liatoshynskiy. – Reinhold Gliere. Letters (1914-1956)*. Kyiv, 768 p. [in Ukr.]
2. BOGUSLAVSKYI, S. (1930). *Reinhold Moritzzevich Gliere*. 2nd ed., ext. Music

- Department. Moscow: State Publishing House, 65 p. [in Rus.]
3. BELZA, I. (1955). *R. M. Gliere*. Moscow: Music Fund of the USSR, 70 p. [in Rus.]
 4. GLIERE, R. (1953). People is a Great Teacher. *Soviet Music* (Sovetskaia Muzyka), №1, pp. 11–14. [in Rus.]
 5. GLIERE, R. (1955). Memories about Tanev. *Soviet Music* (Sovetskaia Muzyka), №7, pp. 41–50. [in Rus.]
 6. GLIERE, R. (1975). *Articles and Memoirs*. Moscow: Music, 219 p. [in Rus.]
 7. GULINSKAIA, Z. (1986). *Reinhold Moritzovich Gliere*. Moscow: Music, 222 p. [in Rus.]
 8. IKONNIKOV, A. (1955). Author Evening of R. Gliere. *Soviet Music* (Sovetskaia Muzyka), №4, 111 p. [in Rus.]
 9. KATONOVA, S. (1960). *Ballets by R. M. Gliere*. Moscow: Soviet Composer, 24 p. [in Rus.]
 10. KOREV, Yu. (1951). «Bronze Horseman» by R. Gliere. Moscow – Leningrad: State Musical Publishing House, 56 p. [in Rus.]
 11. LEONOVA, M. (1962). *Symphonic Works of R.M. Gliere (Symphonies, One-Part Compositions, Concerts): A Guidebook*. Moscow: Soviet Composer, 115 p. [in Rus.]
 12. LEONOVA, M. (1965). Ukrainian Element in the Symphonic Work of R.M. Gliere. *Narodna tvorchist ta etnohrafiiia* (Folk Art and Ethnography), №4, pp. 50–54. [in Ukr.]
 13. MIROSHNYCHENKO, S. (2004). Stylistic and Non-Stylistic in Polyphony. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy im. P. I. Chaikovskoho. Zbirka statei* (Scientific Bulletin of the National Academy of Music of Ukraine Named after P. I. Tchaikovsky. A Collection of Articles.). Kyiv, Vol. 38, pp. 41–53. [in Ukr.]
 14. KELDYSH, H., ed. (1990). *Musical Encyclopedic Dictionary*. Moscow: Soviet Encyclopedia, 672 p. [in Rus.]
 15. PETROVA, N. (1875). *Reinhold Moritzovich Gliere 1875–1956. A Brief Outline of Life and Work*. Leningrad: State Musical Publishing House, 117 p. [in Rus.]
 16. *Reinhold Moritzovich Gliere. Articles. Memories. Materials*. (1965). Moscow- Leningrad: Music, Vol. 1, 390 p. [in Rus.]
 17. KOPOT, I., NOVOSELSKYI, K., eds. (2014). *Reinhold Gliere – Borys Liatoshynskyi. Life and Creativity in the Context of Culture: a Collection of Articles*. Zhytomyr: PE Yeveniuk O. O. Publishing House, 328 p. [in Ukr.]
 18. SEZHINSKIY, K. (1940). *R. M. Gliere*. 2nd ed., rev. and ext. Moscow – Leningrad: State Musical Publishing House, 50 p. [in Rus.]
 19. SKREBKOV, S. (1973). *Artistic Principles of Musical Styles*. Moscow: Music, 448 p. [in Rus.]
 20. *Ukrainian Musical Encyclopedia*. (2006). Kyiv: Rylskyi Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology of the NAS of Ukraine, Vol. 1, 679 p. [in Ukr.]